

ORİJİNALLİK VE İNTİHÂL ARASINDA ESKİ ARAP ŞİİRİ

Fuad SEZGİN Terc.: Hasan TAŞDELEN***

Birçok araştırmacı, eski Arap şiirinde orijinallik ve intihâl meselesiyle ilgilenmiştir. XIX ve XX. yüzyıllarda da müsteşriklerin bir bölümü bu meseleyi ele almıştır. Daha sonra Arap edebiyatı tarihinde uzman Araplar arasında, araştırma, polemik ve mücadele konusu olmuştur.

Gerçek şudur ki, bu mesele dar çerçevede Câhiliye şiiri ve geniş çerçevede Eski Arap Şiiri konusunun sınırlarını aşmaktadır. Zira, bu konunun araştırılması, bütün Arap İslâm mirasının tedvininin başlangıcını ilmî olarak anlamak için bir anahtar mahiyetini taşımaktadır.

Elimizdeki metinler, bu meseleyi ilk defa ortaya atanın, Alman müsteşrik Theodor Nöldeke olduğunu göstermektedir. Nöldeke'nin bu konudaki görüşü şu genel düşüncesinden kaynaklanmaktadır: Arap mirasının tedvini ancak hicrî birinci asrın sonlarında başlamıştır; râviler de Câhiliye ve İslam'ın ilk dönemine nisbet edilen bu şiirleri rastladıkları herhangi bir bedevîden alıyorlardı. Böylece bir kasidenin çeşitli rivayetleri arasında farklılıklar meydana gelmiştir. Bütün bunlara rağmen Nöldeke bize ulaşan bu şiirlerin birçoğu hakkında söz söyleyebileceği, bir kısmının intihâl olduğu ve nisbet edildikleri şairlere nisbetlerinin sahil olmasının mümkün olmadığı görüşündedir.

* *"Muhâdarât fi Târîhi'l-Ulûmi'l-Arabîyye ve'l-İslâmîyye" s. 159-166.*

** *Araş. Gör.; U. Ü. İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belağatı Anabilim Dalı.*

Daha sonra W. Ahlwardt orijinallik ve intihâl meselesiyle daha derinlemesine ilgilenmiştir. Bu konudaki araştırmasını genel çerçeve içerisinde, Arapçanın yazılışı ve tedvin tarihi ile ilişkilendirmiştir. Buna göre, Câhiliyye kasidelerinin nazmedilme ve yazıya geçirilme (tedvin) tarihleri arasında uzun bir süre vardır. Bu şiirler 150 sene veya daha uzun bir süre içinde ağızdan ağıza (şifâhî yolla) rivayet edilmişlerdir. Bundan dolayı yanlışlıklara hatta intihâle maruz kalmışlardır. Bu noktada Ahlwardt kassâs ve ahbârîler ile şiir râvilerinin rollerini kıyaslar. Hicretin ikinci yüzyılının yarılarında, tedvin yoluyla eski kültürü kurtarma ve kitaplara kaydederek, yok olmaktan muhafaza etme hareketi çerçevesinde, tedvin edilinceye kadar, bunların rivayetleri de şifâhî olarak devam etmiştir.

Böylece hem Nöldeke hem de Ahlwardt, câhiliye şiirinin bir kısmının orijinalliği hakkındaki şüphelerini, bu şiirlerin erken dönemlerde tedvin edilmediği ve altı nesil boyunca ağızdan ağıza nakledildiği esasına dayanarak ortaya koyuyorlardı.

Bu düşüncenin ilk defa düzeltilmesi, Avrupalı araştırmacılardan müsteşrik A. Sprenger'in eliyle olmuştur. XIX. yüzyılın ikinci yarısında birkaç araştırma yaparak, bu araştırmalarında, Peygamber'in (s.a.v.) hadislerinin tedvin edilmeksizin sadece şifâhî yolla rivayet edildiğini iddia eden görüşün yanlışlığını ispat etmiştir. Daha sonra araştırmacı W. Muir de, eski Arap şiirinin uzun zamandan beri tedvin edildiğini, nesilden nesile intikalinin sadece şifâhî yola dayanmadığını ispat etmiştir. J. Wellhausen "Câhiliyye Araplarının Kalıntıları" (Reste arabischen Heidentums) adlı kitabında, "kitabî" konusundan bahsederken, Nöldeke ve Ahlwardt'ın, şiirin son dönemlerde tedvin edildiğine dair görüşlerini benimsemiştir. Bunu da "el-Eğânî" kitabından aldığı metinlerle ispat etmiştir. Fakat onun bu görüşü müsteşrikler tarafından kabul görmemiştir. Mezkur kitabının ikinci baskısından bu görüşünü ve buna ait delilleri çıkarmasının sebebi, belki de G. Jacob'un yazdığı reddiyedir.

Tedvinin geç başladığı görüşü yaygınlığını korudu. I. Goldziher geçen asrın son onluğunda yayınlanan araştırmalarında câhilî şiirin toplanmasının Emevî emirlerinin tesiriyle ve onların zamanında başladığı görüşünü tercih etmektedir. Goldziher bu görüşünü Almanca yayınlanan araştırmalarında ve Macarca neşrettiği "el-Mûcez ani'l-Edebi'l-Arabî" (Arap Edebiyatı Hakkında Kısa Bilgiler) adlı kitabında zikretmiştir. Goldziher'e göre Araplar uzun kasideleri tedvin etmezlerdi. Bundan dolayı râviler kasideleri birkaç nesil boyunca şifâhî olarak nakletmişlerdir.

XIX. asrın sonlarında ve XX. asrın başlarında, tedvin konusunda hakim görüş, kendini bir nebze Nöldeke ve Ahlwardt'ın şüpheli tavrından kurtarabilmişti. Fakat araştırmacılar şiir mirasının genel çerçevede ağızdan ağıza nakledildiğini, tedvinin ise Emeviler döneminde başladığını söylüyorlardı. C.

Brokelmann, bu genel görüşü, -Arap Yarımadasının kuzeyindeki Arapların İslâm'dan birkaç asır önce bile kitabeti bildiğini kabullenmekle beraber, "Tarihu'l-Edebi'l-Arabî" (Arap Edebiyatı Tarihi) isimli kitabında dile getirmiştir. O, Arapların bize ulaşan şiir metinlerini tedvin ettiklerini kabul etmemekte ve bunların ilerki bir tarihte tedvin edildiğine inanmaktadır.

Margoliouth bu konu hakkında birkaç araştırma yapmıştır. O, bir yandan Câhiliyye döneminde şiirin tedvin edildiği görüşünü desteklerken, diğer yandan, Kur'ân'ın Araplarda tedvin edilmiş eski eserler bulunmadığını söylediğini öne sürer. Margoliouth, bütün bunlardan, câhiliyye dönemine nisbet edilerek bize ulaşan bütün şiirlerin daha sonraki bir dönemde İslâmî bir ruhla yazıldığı görüşüne ulaşmıştır. Tâhâ Hüseyin de "Fi'ş-Şi'ri'l-Cahilî" (Câhiliyye Şiiri) adlı kitabını yayınladığında bu görüşe meyletmiş ve Mısır'da polemik ve çekişmeye sebep olmuştur. Daha sonra kitabının baskısını yenilerken bir takım görüşlerinden vazgeçmiştir.

Metinleri derinlemesine incelemek sureti ile, eski Arap şiirine güveni yenilemeye çalışan ilk araştırmacı Ch. Lyall olmuştur. Buna rağmen, bize ulaşan câhilî şiirin büyük kısmının ilk hicrî asrın birinci yarısında tedvin edildiği görüşünü tercih etmiştir. F. Krenkow'un görüşü de buna yakındır. O da, Arapların zannedildiğinden daha yaygın bir tarzda daha erken dönemlerde bile şiirin tedvininde kitabet'ten istifade ettiklerini ispatlamaya çalışmıştır. Krenkow'un bu husustaki delili, metin ihtilaflarının birçoğunun, Arap yazısının tabiatından ve metinlerin maruz kaldıkları tashif ve tahriflerden kaynaklanmasıdır. Bunlar, işitme ve sözlü rivayet hatalarıyla ilişkisi bulunmayan şeylerdir.

Daha sonra, araştırmacılar arasından bu meselenin çeşitli yönleri hakkında ihtilaflar meydana geldi. İslâm'ın zuhurundan hemen önce şiirin tedvininde yazının kullanılıp kullanılmadığı konusunda ihtilaflar oldu. Başta G. Levidella Vida, R. Blachère ve diğer müsteşrikler olmak üzere Avrupalı araştırmacılar, Araplardan da Yusuf el-Uşş ve Nasıruddin el-Esed çeşitli çalışmalar yaptılar. Yusuf el-Uşş, "Neş'etu Tedvini'l-Edebi'l-Arabî" (Arap Edebiyatının Tedvininin Ortaya Çıkışı) adlı kitabında yeni görüşler ileri sürdü. Daha sonra Nasıruddin el-Esed, "Mesadiru'ş-Şi'ri'l-Cahilî" (Câhiliyye Şiirinin Kaynakları) adlı kitabında, konuyu çeşitli yönlerden ele alarak, farklı görüşleri münakaşa ederek, delil ve misaller sunarak konuya ciddi katkılarda bulunmuştur.

Bu araştırmalar bize şöyle bir düşünce vermektedir: Eski Arap şiirinin tedvini hususunda yazıdan yararlanmak bilinen bir şeydi. Şairlerden birçokları yazıyı kullanıyorlardı. Şairlerden bir kısmı şiirlerini bizzat tedvin eder, düzeltir ve güzelleştirirdi. Bazı şiirler krallara mektuplar içinde tedvin edilmiş olarak gönderilirdi. Her ne kadar okuma ve yazma bedevilerce övünme sebeplerinden olmasa da, şairlerden bir kısmı şiirlerini yazdırırlardı. Bundan dolayı büyük

şairlerin bir veya birden fazla râvîsi olurdu. Genellikle bu râvîler de şair olurlardı. Tâhâ Hüseyin, Evs b. Huçr, Zuheyr b. Ebi Sulma, Ka'b b. Zuheyr, el-Hutay'e, Hudbetu'bnü Hişram, Cemilu Buseyne, Kuseyyiru Azze'yi de içeren bir râvî şairler silsilesi zikretmiştir.

Câhiliyye döneminde rivayet metodu, hakkında açık ve çok sayıda metin bulunan bir konu değildir. Fakat Emeviler dönemine ait bilgiler, bize, ravilerin, ravisi oldukları şairlerin şiirlerini tedvin ettiklerini açıklamaktadır. Bizim bütün Câhiliyye ravilerinin şiirleri tedvin ettiklerini iddia etmemiz mümkün değildir. Fakat şifâhî rivayet olmasa, câhiliyye şiiri yok olurdu görüşünü savunan iddia da hatalı bir iddiadır. İslâm'ın ilk devrinde eski Arap şiirinin rivayet edildiğine dair birçok haberler vardır. Biz bu haberlerden tedvinin yaygın olarak kullanıldığını da öğreniyoruz. Şüphe yok ki, câhiliyye şiirine ve bu şiirin rivayetine ilgi, Raşid halifeler döneminde de devam etmiştir. Emeviler dönemine ait bir takım metinler, bize, yazıya geçirilmiş Câhiliyye şiiri kaynaklarının bulunduğunu göstermektedir. Mesela, Ferezdak'ın yanında, Lebid Divanı ve Câhilliyye dönemine ait başka divanlar vardı. Şiirin, Nu'man b. El-Münzir'in emriyle tedvin edilmesi ve el-Muhtar es-Sekaff'nin bunu icat etmesi hikayesine gelince, araştırmacılar arasında bu konuda ihtilaf vardır. Şiirin Câhiliyye ve İslâm'ın ilk devrinde yazılması hadisesi ile ensâb, emsâl ve Peygamber'in (s.a.v.) hadislerinin yazılması meselesi arasında paralellik vardır.

Arapça metinleri incelediğimiz zaman açıkça görürüz ki, eski Arap şiirinin tedvini, İslâm'ın ortaya çıkışından sonra üç merhale geçirmiştir:

Birinci Merhale: Kitabetin Câhiliyye dönemindeki şekliyle sınırlı bir şekilde devam.

İkinci Merhale: Tedvin edilmiş şiirlerin ve ağızdan ağıza dolaşan şiirlerin toplanması.

Üçüncü Merhale: Dil alimlerinin telif ettikleri kitaplarda şiir mecmualarının hazırlanması.

Şiir sahasındaki bu gelişmeler, "*kitabetu'l-hadis*" ismini verdiğimiz gelişmeye paraleldir ki, ilk merhale budur. Tedvin edilmiş şiirin ve ağızdan ağıza dolaşan şiirlerin toplanması hadisesi de "*tedvinu'l-hadis*" ismini verdiğimiz gelişmeye paraleldir ki bu ikinci merhalede. Divanlar halinde şiir mecmualarının hazırlanması merhalesi de "*tasnifu'l-hadis*" adını verdiğimiz gelişmeye paraleldir ki bu da üçüncü merhalede.

Büyük olasılıkla, şiir sahasındaki ikinci merhale Benu Umeyye devrinin ilk onluklarında başlamıştır. Mesela, Muaviye zamanında bu yönelim başlamıştır. Biz Ubeyd b. Şirye'nin Yemen hakkındaki haberleri, şiirleri ve ensâbı bir araya getirerek hazırladığı bir kitabın bu devirde telif edildiğini görüyoruz. Yine, Ziyad b. Ebih'in "*Kitabu'l-Mesalib*"i, Yezid b. Muferrig el-Himyeri'nin

Tubba'nın sîre ve şiirlerini telif ettiğini görüyoruz. Görüldüğü gibi, cem' ve tedvin hareketi, hicrî ilk asrın sonları ile ikinci asrın başlarında oldukça kuvvetli idi.

Dilciler, şiir mecmuaları ve divanları hazırlayanlar bu ilk merhaleye oldukça fazla itimat etmişlerdir. Ferazdak şiire ilgisini, babası ve dedesinden almıştı. Cerîr de dedesinden şiir ve şiir rivayetini öğrenmişti. Zu'r-Rumme, er-Râî'nin ravisi idi. El-Kumeyt'in şiir rivayeti güzeldi. Hatta denilir ki, o, şiir ilmi ve rivayeti yönünden, Hammad er-Râviye'den daha üstündü. Bilinen bir gerçektir ki, Ebu Amr b. El-A'la gibi meşhur râviler rivayetlerini bu şair râviler devrine nisbet etmektedirler.

Şiir toplama hareketi, Emeviler devrinde canlı idi. Buna hem tarihçiler hem de müfessirler katılmışlardır. Eş-Şa'bi'nin Katade ve ez-Zühri'nin, Muhammed b. Es-Saib el-Kelbi'nin, Avane b. El-Hakem'in Arap şiiri konusunda dirayet sahibi oldukları bir gerçektir.

Bütün bu merhaleler esnasında şifâhî rivayet tedvinle beraber gidiyordu. Bunlar birbirlerini tamamlıyorlardı. Hadis ilmindeki rivayet yollarını veya ıstilahî ifadesi ile "tahammulu'l-ilm"i araştırdığımız zaman, şiir sahasındaki gelişmeleri şu şekilde özetlememiz mümkündür:

Râvi kendisine yazılı olarak ulaşan bir şiiri rivayet ediyor ve onu bizzat tedvin ediyordu. Bazen de bu şiir hafızasında tam bir şekilde mahfuz bulunuyordu. Görüldüğü gibi, hadis râvisinin rolü ile şiir râvisinin rolü paraleldir. Bu rivayet sadece şifâhî değildi, aynı zamanda yazılı metinlere de dayanıyordu. Böylece, Ahlwardt'ın tercih ettiği ve onu eski Arap şiiri hakkında şüpheye sevk eden görüş tashih edilmiş oluyor.

Tedvin edilmiş eserlerin şiir rivayetindeki tesiri açıktır. Elimizde Emeviler dönemine ait bunu ispat eden metinler mevcuttur. Hammad er-Râviye kitaplarına müracaat ederdi. Bu açıdan bakıldığında, hadis tedvini ile şiir tedvini bir noktada buluşmaktadır. Zira her ikisi de yazılı naslarla desteklenen şifâhî rivayetlere dayanıyordu.

Yalnız aralarında bir fark vardır: Hadis rivayeti kaynaklara işaret eden isnatla desteklenirken şiir rivayetinde râvî silsilesinin zikri ihmal edilmiştir. Bununla birlikte kaside râvilerinin isnat silsilesini zikreden ve ilk râvînin Câhiliyye dönemine ait olduğu metinler de vardır.

Hadis tedvininin isnat destekli olması ve şiir tedvininde böyle bir isnadın bulunmaması tarzında açıkça görülen bu farkın sebebi belki de câhiliyye şiirini Peygamber (s.a.v.)'in hadislerinden daha önceki bir zamana ait olmasıdır.

Kitaptan kitaba, şifâhî rivayetle desteklenmeden yapılan şiir rivayetleri endişe kaynağı ve kusur göstergesi olduğu gibi, hadis ahzinde de aynı durum söz konusudur. Bu noktadan hareket ederek, Hammad er-Râviye ve Halef el-Ahmer

hakkındaki bazı hükümleri tashih etmek gereklidir. Nöldeke ve Ahlwardt, eski Arap şiiri hakkındaki şüphelerini Hammad er-Râviye ve Halef el-Ahmer'i şiir uydurmakla ithamlarına dayandırmışlardı. Onlar hakkında bu şekilde verilen bir hüküm, ikisi için de haksızlıktır. Bu meydanda sadece ikisi yoktu. Eski şiiri bilenlerin sayısı çoktu. Şiir uydurma ihtimalini sınırlayacak sayıda metinler de vardı. Bundan dolayı, bir takım uydurma nisbetli şiirlerin bulunması, eski Arap şiirinin orijinalliği hakkında bir şüpheyeye sebep olamaz.